
RAFAEL ROCA RICART

LA PÀTRIA SOMNIADA DELS POETES DE LA RENAIXENÇA VALENCIANA¹

Durant la segona meitat del segle xx, la majoria dels estudiosos de la Renaixença valenciana varen afirmar que la recuperació lingüística i cultural que practicaren els nostres escriptors vuitcentistes comportà aparellat un reviscolament nacional català (o valencià). Es va partir de la base que, si més no durant la contemporaneïtat, l'escriptor valencià que havia demostrat «una vertadera passió per la seua llengua», ho havia fet motivat per una «consciència nacional» (Ferrer 1981: 9), cal pensar que igualment sincera i entusiasta; i, en conseqüència, es considerà que la reivindicació de la llengua catalana portada a terme durant la Renaixença implicà —en la major part dels casos, si més no— l'afirmació d'una pàtria diferent de l'espanyola (Blasco 1988: 43).

Tot i que més amunt de la Sénia fa bastants anys que els estudiosos de la Renaixença catalana tenen clar que, des de Víctor Balaguer fins a Jacint Verdaguer, «la poesia patriòtica [de la Renaixença] va emergir en el moment de màxima identificació catalana amb el projecte nacional espanyol» (Fradera 2002: 95), al País Valencià han sigut els estudis de la darrera fornada d'investigadors, i singularment els del professor Ferran Archilés,² els qui han posat en relleu que el recobriment cultural valencià de

1. Aquest treball s'inclou dins el projecte d'investigació «La literatura catalana en el vuit-cents: Liberalisme, Renaixença(ces), Modernitat», del Grup d'Estudi de la Literatura del Vuit-cents (referència FFI2008-01548/FILO del MCI).

2. Al respecte, vegeu els treballs d'Archilés (2006 i 2007), d'Archilés i Martí (2001, 2002 i 2004) i d'Archilés i Segarra (2005).

finals del segle XIX no suposà, necessàriament, cap trencament amb el marc nacional espanyol, ja que els seus responsables s'integraren, absolutament i sense traumes, en la ideologia política estatal. I que no fou sinó una altra generació d'escriptors l'encarregada de concebre, ja en ple segle XX, una identitat valenciana oposada a l'espanyola, tal com ha arribat fins als nostres dies. En aquest context, el mèrit dels escriptors vuitcentistes fou el de definir una identitat i una manera de ser valencianes, però únicament en termes regionals; el d'acumular materials culturals de caràcter lingüístic, literari, artístic, etnogràfic, historiogràfic... que, posteriorment, varen ser rellegits i aprofitats per a la construcció d'una identitat valenciana, ara sí, en clau nacional.

En aquest procés d'acumulació de materials, o de definició d'un àmbit simbòlic valencià, ocupa un lloc ben rellevant –juntament amb la recuperació de la identitat històrica i la forja d'una «idiosincràsia o mena de “psicologia col·lectiva” pròpia» (Archilés 2006: 486)– la visió i descripció que els poetes valencians realitzaren del territori, i que ací ens hem plantejat de resseguir a través de vuit dels poemaris més destacats i representatius del moviment: *Flors del meu hort* (1882), de Jacint Labaila, que recull poesies escrites entre 1863 i 1881; *Llibret de versos* (1885), de Teodor Llorente, amb composicions datades entre 1857 i 1884; *Poesias valencianes* (1894), de Magdalena García i Bravo, entre 1881 i 1886; *Flors del Xúquer* (1897), de Francesc Badenes i Dalmau; *Lliris y caris* (1899), de Josep Maria Puig i Torralva, amb peces líriques escrites durant les dues dècades precedents; *Poesies* (1900), que dona cabuda als poemes que des de la dècada dels anys setanta i fins a 1890 escrigué Víctor Iranzo i Simon; *Rimes catalanes* (1980), amb onze poesies de Vicent Wenceslau Querol datades entre 1859 i 1885; i *Poesies valencianes* (2006), que incorpora les composicions que entre 1874 i 1892 escrigué i publicà de manera esparsa Constantí Llombart.

En aquest sentit, cal avançar que la descripció lírica del territori que portaren a terme tots aquests autors fou realitzada a través de la lloança –sovint sobreafectada– al paisatge, en tant que font de riquesa econòmica i manifestació més tangible del país –de la pàtria valenciana, tal com ells l'anomenaven–, i que es concretà en tres plànols geogràfics ben delimitats i, sovint, complementaris: la mar, l'horta i la muntanya; tres espais característics i definitoris del territori que s'estén entre Vinaròs i Oriola, com bé podem comprovar a la «Cançó de la patria» (escrita al voltant de 1880), en què Víctor Iranzo (1900: 147) exalta

... esta terra que la mar banya
Y té per horta tot un jardí,
Y oreja l'ayre de la montanya
Y té per parla lo llemosí.

Una triple referència paisatgística que esdevingué molt recurrent, tant en Iranzo com en la resta d'autors, i que s'expressà amb tota la seua eloqüència i dimensió

mítica en les tres primeres estrofes del poema «El cant de València» (1885), de Vicent Wenceslau Querol (1980: 80-81), en què el poeta personifica el País Valencià en una llauradora, una marinera i una muntanyesa, respectivament:

Jo sóc la llauradora que el mocador de randa
sobre el gipó de seda creua de banda a banda,
i duc brodà de roses la saia de setí,
el coll guarnit de rastres, d'anells les mans morenes,
i porte com a rajos de llum, sobre les trenes
la pinta i les agulles de perles i d'or fi.

Jo sóc la marinera que allà on lo cel s'acaba
vaig en la barca negra per dalt de la mar blava,
soltant al vent del vespre les veles del vaixell;
i quan a terra gire per lo matí la prora,
del fons de la mar quieta trac plenes a la vora
de peixos d'or i plata les malles del mornell.

Jo sóc la muntanyesa que, a l'ombra dels grans arbres
cuide els eixams d'abelles, i los ramats de cabres
per los tossals flairosos i fondalades duc;
obri lo mas al pobre que ve a ma porta i resa,
file lo cop d'estopa junt a la llar encesa,
i la rondalla antiga li conte al nin poruc.

Fou així que l'al·lusió reiterada al paisatge hortolà, marí i muntanyenc, bé siga per separat o conjuntament, provocà que entre els nostres escriptors vuitcentistes triomfara l'estil poètic que en 1930 Enric Duran i Tortajada denominà «Paisatge Sentimental» (p. 54); i que posteriorment, en 1956, Joan Fuster (1980: 55) teoritzà com a corrent líric, en afirmar que,

des de Llorente fins als poetes que avui el continuen en aquest aspecte, l'horta i les altres terres valencianes han estat vistes, no exactament com un *paisatge*, sinó com un *patrimoni*, i per tant, amb un entndriment alhora possessori i reverencial. Per això el *paisatgisme* poètic havia de ser *sentimental*, entre els valencians.

Una formulació que, quatre dècades després, fou ampliada i rebatejada com a «patrimonialisme», en incorporar-hi la dimensió religiosa que, pràcticament sense excepció, els poetes de la Renaixença valenciana –creients practicants, en la seua

immensa majoria– concedien tant al paisatge, «tingut com un patrimoni que enllaça amb la pregonesa del seu ésser humà», com a la llengua, rebuda i considerada com a «herència del Pare» (López 1994: 15).

En la concepció d'aquests autors, la pàtria –el país– era el paisatge; i fou, precisament, aquest desig de coneixement i descripció del paisatge, de la varietat humana i natural que albergava el territori valencià, i de desvetlament dels vestigis històrics i artístics de les antigues glòries, d'un passat medieval considerat com a esplendorós –del «regne perdut», en expressió de Pau Viciano (2005)–, el que en febrer de 1880 els portà a fundar el Centre d'excursions científicoliteràries i artístiques de Lo Rat Penat, a través del qual, i fins a juliol de 1911 –durant més de trenta anys–, visitaren multitud de pobles i ciutats de tota la geografia valenciana que als seus ulls presentaven un interès històric, artístic i/o antropològic. De totes aquelles visites –més d'un centenar– no suficientment valorades encara, ens n'han pervingut les cròniques periodístiques que, amb posterioritat, els mateixos excursionistes redactaven i publicaven en diaris i revistes, i també una bona col·lecció de belles fotografies en la seua major part inèdites (Roca 2010).

Troblem una excel·lent descripció lírica d'aquesta activitat excursionista –la segona més important de totes les que portaren a terme els protagonistes de la nostra Renaixença– en la «Cansó dels excursionistes del Rat-Penat» que en 1881 Llorente (1885: 198), l'impulsor i primer director del Centre (Roca 2004: 42-50), compongué «pera cantarla los socis del Rat Penat en les excursions artístiques é históriques que fan á sovint». Així, resulta ben significatiu i eloqüent assenyalar de quina manera descriu aquell himne l'activitat excursionista que, periòdicament, portaven a terme aquells expedicionaris de la cultura. Diu una de les seues estrofes (Llorente 1885: 155):

Pels camps alegres hon sa rivera
 Lo Túria broda d'eternes flors;
 Per les montanyes hon la olivera
 A pler nos dona sos fruyts millors;
 Pels horts flairosos hon entre paumes
 Tot l'any verdegem los tarongers,
 Dels nostres avis, Ferrer ó Jaumes,
 Trovem gotjosos vestigis vers.

A banda de la referència als camps florits, les muntanyes d'oliveres i els horts de tarongers, com a espais defnitoris del paisatge valencià, no deixa de resultar curiós l'ús que s'hi fa, a l'hora de descriure el conjunt del territori, de llocs i d'expressions que amb el pas dels anys esdevindrien tòpics, com ara el fet de referir-se a la ciutat de València –i l'horta, caldria afegir-hi– com un «jardí» (que ja hem vist en Iranzo 1900: 147); i també

d'assenyalar com a referents geogràfics del nord i del sud del País Valencià –com a vigies, de fet– els pics del Penyagolosa i del Montgó, dos recursos que es repetiran en d'altres obres i autors, tal com tindrem ocasió de comprovar (Llorente 1885: 156):

Jardí d'Espanya, Valencia hermosa,
D'estranyos y propis admiració;
Tu la que guarden Penyacolosa,
Y els peus en l'aygua, l'altiu Mongó.

En aquest mateix sentit, conforma l'interessant testimoni poètic d'una d'aquestes excursions la composició «En lo monestir de la Murta» (1894), de Josep Maria Puig i Torralva (1899: 176), en què les restes arquitectòniques contemplades tenen per a l'autor una connexió històrica i patriòtica evident i, d'alguna manera, inquietant:

Lo trovador que gemeca
als peus de tes runes, Murta,
tota la sanch de ses venes
gustós donaria d'una,
pera voret y admirarte
restaurada esta centuria,
al ensemps qu'ls furs gloriosos;
la independència perduda,
les llibertats sacresantes,
del avior gloria fusa,
y el empori de la llengua
de la patria benvolguda.

Perquè, com s'ha d'interpretar aquest aparentment irrefrenable desig de restauració dels «furs gloriosos», en clau política? Tot sembla indicar que no. Anem a pams.

Abans de veure alguns exemples lírics del valor que, en la descripció del territori valencià, els escriptors vuitcentistes concediren a la mar, l'horta i la muntanya paga la pena d'assenyalar que un dels retrats més diàfans i sentimentals –i també més naïfs– d'aquest paisatge entre real i idealitzat, entre viscut i somniat, es troba en la composició «Flor de primavera» (1880), de Magdalena Garcia Bravo (1894: 71-72), un cant al goig de viure que la jove poetessa provà d'expressar mitjançant l'exaltació del pas del dia, des de l'eixida del sol fins al crepuscle, i del fet que «tot quant me rodeja/ em sembla bell, cautiú, hermós, brillant,/ (...) y trove'n tot un falaguer encant»:

RAFAEL ROCA RICART

La pàtria somniada dels poetes de la Renaixença valenciana

M'engisa contemplar la matinada
Quant plé de magestat fulgent lo sol,
Estén la gasa de sa llum daurada
Y refla'b dolzor lo rosinyol:

Em cautiva la sombra deleytosa
Dels llorers, y la font que se sonriu,
Y'l riu que vá á la mar magestuosa
Y'ls remors de la font, la mar y'l riu.

Y'm pareixen les gotes cristalines
Que llux en ses fulles cada flor,
Les llágrimes d'estreles matutines
Al vore eclipsá'l jorn sa resplandor.

LA MAR MEDITERRÀNIA

En l'imaginari dels poetes de la Renaixença valenciana, la mar –la mar Mediterrània– actua com a element amb una doble funció cultural: d'una banda, ens agermana amb catalans i/o balears, com en el cas del poema «Valencia y Barcelona» (1864), de Llorente (1885: 31), dues ciutats a les quals «besa los peus la mateix' ona»; i de l'altra, ens recorda els orígens que ens lliguen amb les cultures llatina i hel·lènica, tal com s'esdevé en el sonet «A la mar Mediterranea», novament de Llorente (1885: 43), en què la mar és contemplada com un «¡Bressol del Art y de la Fé divina,/ Que unixes en ta platja'l gloriós cant/ De Homero á la llegenda peregrina/ Del dols Virgili y la visió del Dant!».

I aquest mateix doble tractament rep en el cas d'Iranzo (1900: 110), que en el poema «Germandat» (1881) qualifica de «sirenes de la mar» València i Barcelona, i assegura que «d'una mateixa mare, les dos sou tendres filles:/ Teniu plages alegres com les daurades illes»; i que «Deu, al fervos germanes, l'aygua pera'l batisme/ Prengué de les onades del mar del Helenisme» (p. 111).

Un altre poeta que insisteix en aquestes dues funcions és Puig i Torralva (1899), que presenta la mar com a confraternitzadora –i captivadora– de pobles en el poema «Mallorca y Valencia», quan, tot adreçant-se a la famosa illa, assevera (p. 68):

Valencia es Galatea que juga vivaraja
banyantse en l'aygua'ls peus,
ab eixes ones blaves que venen de ta plaja
y tenen cants y aromes ubricadors com teus;

i ens mostra la mar com a servadora de les arrels culturals clàssiques –i com a signe de progrés– en la composició «Los quatre vents» (p. 128):

Vent llevant la mar nos dona,
vent llevant
que'l progrés llatí pregona,
salobrench y ple d'encant.

Amb un valor o un altre, la mar, sempre omnipotent i omnímoda, forma part irrenunciable del paisatge valencià, com també ho acrediten les composicions «Matinadeta de maig» (1883), de Constantí Llobart (2006: 345), on es recorda que:

Dende la mar vehina
lo ventijol sotil,
l'lauger nos porta fresques
aromes dels jardins;

i «Flor de la terra», de Puig i Torralva (1899: 87-88), que pregona:

En nostre antich realme, del mar á la montanya,
voréu moltes floretes ab lo mateix perfúm,
tenint de nostra terra la essencia que ella entranya,
del mar llatí la onada que nostres plajes banya,
y de la volta blava del cel tota la llum.

Finalment, cal dir que, en la lírica de Querol, la mar Mediterrània també agermana els valencians amb els provençals. Així es comprova a composicions com «Als poetes provençals» (1868), que s'inicia amb la següent estrofa (Querol 1980: 63):

Germans, si en la nit fosca lo vent mestral fuetaja
la nostra mar, i trona i el llamp groguenc flameja,
les barques peixcadores, a qui sorprén lo temps,
llavors les unes d'altres fugen minvant les veles.
Però en les proes duen llums com a grans estreles
que après les fan juntar-se i al port tornar ensems;

i a la «Carta a Frederic Mistral» (1876), on Querol (1980: 73) al·ludeix a:

la MAR que entre ses ones mogudes dels llevants
guarda lo solc encara dels grans vaixells de guerra
que de la nostra anaven a la llunyana terra.

L'HORTA DEL TÚRIA

La mar no fou, tanmateix, objecte d'una excessiva recreació lírica; no, almenys, en la mesura en què ho esdevingué l'horta, un espai habitat i domesticable per la mà de l'home –a diferència de la mar, salvatge– i per això mateix modificable i explotable, des d'un punt de vista econòmic. Significativament, aquest vessant productiu de l'horta hi és sovint amagat, o camuflat, i en canvi s'hi destaca el seu aspecte ornamental.

En aquest sentit, cal dir que un dels poetes que més cooperà a la difusió del tòpic segons el qual la ciutat de València és contemplada com un «jardí de flors» –imatge que tan plenament s'expressaria en l'Himne de l'Exposició de 1909, hui oficial–, fou Víctor Iranzo i Simon (1900: 111), que a la composició «Germandat» (1881) assegurava:

Jo't veig á tu, Valencia, coronada de roses,
Ab torres gegantines, ab brises amoroses,
Ab daurats campanils;
Ab llum que tot ho aclara y qu'ix de tos ulls dolços
Mig somrient los llabis y orlant tos inquietos polsos
Roselles y gesmils;

i que en el poema «¡Valencianisme! A don Cirilo Amorós y Pastor» considerava que els valencians vivien «en lo jardí de les Espérides, / Entre els verts tarongers y entre la arbreda» (Iranzo 1900: 136); en una terra banyada per la «lliure mar» i acaronada per «lo lleveig altivol», summament agraciada i tocada per la mà de Déu en què, de fet, a poc que l'home s'esforce aconseguirà el ple benestar econòmic i l'abundància (p. 137):

Naturaleça sos tresors nos dona
Pera que en breu treball fem nostra vía.
Tenim los camps en flor, nostres riberes
Crien los pampols verts, y les fulloses
Branques de la olivera, en nostres hortes
Maduren en tot temps les riques fruytes
Enveja d'altres gents y altres paysos;
Ompli lo vi lo trull y nostres cambres
Plenes están de quant coneix la terra;
En los jardins eternament florixen

Totes les mostres del cistell de Flora.
De nostre cel rialler los pintors prenen
Les tintes y els colors, que al llens trasladen
En impalpables virginals figures.
Fila lo cuch la seda més lluenta.

Amb la mateixa intenció, a la «Cançó de l'hortolá» Iranzo anuncia que qui es manifeste resignat –és a dir, accepte la seua sort– i treballador, serà recompensat amb els fruits de la terra i la tranquil·litat de la llar familiar (pp. 56-57):

No tinch enveja, per ma fortuna;
Del llit me lleve quant naix lo sol,
y al llit me'n torne quant ix la lluna
O quant se gita l'alat estol.
Tot en un vol,
Quan ix la lluna
O es pon lo sol.

Mos ulls se tanquen en hora bona,
Lo cap recolse sobre'l coixí,
Y dorch sens penes junt á la dona
En mig posantne lo serafí.
Que'm sembla á mí,
Sembla á la dona,
Lo serafí.

D'una manera o d'una altra, es pot dir que tots els autors vuitcentistes contribuïren a l'exaltació de l'horta; i així alguns dels qui contemplaren la ciutat de València i els seus contorns com un jardí de flors varen ser: Magdalena Garcia Bravo (1894: 74), que en el poema «13 de maig 83. Día de la Verge dels Desamparats» descriu la capital del Túria en els següents termes:

Eres tranquila Valencia,
La nina de flors preciades,
Que'n lo curs de s'existencia
Esparsixen pura esencia
En tos jardins y enramades.

Eres, ¡oh Valencia aymada!
Pera tons fills tan hermosa,
Com la gota de rosada
Qu'es per lo cefir bresada
En les fulles de una rosa;

Vicent W. Querol (1980: 67), que en la poesia «Patria, Fides, Amor» (1872) assegura:

Fill sóc de la joiosa vila que al sol escampa
tot temps de fresques roses brodat son mantell verd;
ja coronada amb pàmpols i fruits que la llum dora,
la que la seda fila, la que remembra i plora
l'arab en lo desert;

i Jacint Labaila (1882: 58), que en la composició «A Francesch Pelay Briz» (1866), i ni que fóra per a queixar-se de l'escàs «amor a la terra» que els seus compatricis manifestaven, també presentava l'horta de València com un jardí:

Asi no hiá entusiasme, asi no pot reviuire
del amor á la terra lo foch que s'ha apagat,
tot l'any es asi festa; no pensa mes qu'en viuire,
no pensa en lo pervindre el qu'en Valencia ha nàt.

De l'horta lo sol crema nostra verdenca alfombra
y mustia en quant s'esclata en lo jardí la flor;
el home asi se gita á descansar á l'ombra,
y així pasa la vida y... així espera la mort.

Amb tot, la sublimació de l'horta arribà amb la poesia «La barraca» (1883), de Teodor Llorente, qualificada per Joan Fuster (1956: 97) com la «peça-clau de la Renaixença valenciana», per Manuel Sanchis Guarner (1982: 36) com «el poema cabdal» d'aquell moviment literari i per Lluís Guarner (1983: 63) com la composició «que assenyala el punt culminant de la lírica del poeta valencià». I tot és perquè, amb ella, l'autor mitificà d'una manera magistral aquest humil habitatge de fang i pallús, pel qual sentia una sincera i especial admiració, i el convertí en símbol per excel·lència del paisatge de l'horta i, per extensió, de tot València.

Així, la imatge que, des de l'inici, Llorente (1885: 171) ofereix de la barraca és summament positiva, bella i harmònica, gairebé idíl·lica, en descriure-la

Blanca, polida, sorrissent, bledana,
 Casal de humils virtuts y honrats amors,
 L'alegre barraqueta valenciana
 S'amaga entre les flors.

D'altra banda, tan important o més com la vivenda que dóna peu a la composició resulta el paisatge natural i humà en què s'emmarca, i del qual esdevé centre i protagonista (p. 173):

Tot riu entorn: va l'aygua cristalina
 Corrent entre pomells de lliris blaus;
 Sorolla dolsament la mar vehina;
 Mouhen els arbres ventijols suaus;
 Y si el fillet dormit á la mamella
 Mira la esposa y calla, ou á lo lluny
 Llarga cansó del home, que la rella
 Enfonsa ab valent puny.

-¡Barraca valenciana! ¡Santa i noble
 Escola del Trevall! ¡Modest bressol
 Del que nos dona el pa, laboriós poble
 Curtit pel vent y broncejat pel sol!
 Mes que'ls palaus de jaspis y de marbres,
 Mes que los archs-triomfals y els coliseus,
 Tú, pobre niu perdut en mitj dels arbres,
 Valdrás sempre als ulls meus!

Perquè, tan bucòlics com el paisatge que envolta la barraca resulten els membres de la família que l'habiten, començant, com no podia ser altrament, per l'element femení, la «llauradora ab aspecte de regina,/ plena ensemps de modestia y majestat» (p. 173), que, a més, és bella, alegre i treballadora; i continuant pel llaurador, «company ben digne d'ella», que és descrit com a «sobri, sufrít, lleuger, fort y llèal», a més, no cal dir-ho, d'un treballador infatigable. Finalment, completen l'element humà de la barraca: els infants, que «ab lo jónech valent juhen sens por» (p. 174); «la verge, que en la nit callada/ escolta la cansó que li ompli'l cor»; la mare, «ardida y jubilosa»; el pare, «pensiu, que's cansa ya»; i el «pobre vellet, que al peu reposa/ del arbre que plantá» (p. 175).

Escrita en octubre de 1883, «La barraca» es convertí ràpidament en símbol evocador i reverencial d'una societat patriarcal i jeràrquica lligada a una concepció

cristiana de la vida i a una ideologia conservadora, on no hi havia lloc per als elements rebels o discordants. El seu èxit es fonamentà en el fet que esdevingué una metàfora de la societat valenciana patriarcal i ordenada en què Llorente creia, somniava, i per la qual treballà des de diversos i diferents fronts (polític, periodístic, literari...) durant tota la seua vida (Roca 2007a i 2007b). És a dir, «La barraca» esdevingué el millor retrat literari de l'autor.

Amb el pas dels anys, Llorente explicà de quina manera compongué aquella poesia que esdevingué tan popular i famosa. Poc temps després de morir el seu pare, i afectat encara pel colp emocional, uns amics el convidaren a una cacera de tords a Albaida. Com que aquella era una activitat que no li plaïa, s'hi avorria enormement mentre els seus amics, ajupits i escopeta en mà, esperaven silenciosos que les cobejades aus mamprengueren el vol. El poeta es veié, d'aquesta manera, transportat a una situació nova i, en certa manera, onírica per a ell, immers en un paratge ple de reminiscències literàries i amb un estat d'ànim especialment sensible:

Tanto tiempo llevaba yo sin salir al campo, que al verlo sentí una impresión y una emoción muy hondas, como si se me renovase la naturaleza, igual que un árbol que rebrota... Yo nunca he sido aficionado a la caza, y a la de tordos menos: me parecía molesta porque había que estar inmóvil y callado, e inmoral porque tenía algo de traición... Me aburría... De pronto sentí el deseo de escribir "La barraca", con tanta facilidad que hice enseguida los cinco o seis primeros versos... (Bachiller Corchuelo 1911: 34).

Abans i després que «La barraca», Llorente escrigué nombroses composicions en què l'horta i els diferents elements animats i inanimats que l'engalanen són caracteritzats i lloats d'una manera que podríem dir emfàtica. Cosa fàcilment comprovable a poesies com ara «Arrós en fesols y naps» (1891), «Vora el Barranch dels Algadins» (1903), «Cansó de les empaperadores de taronges» (1904), «¡Valencianeta!» «Primaveral» i «Filla de viuda», aquestes tres darreres sense data de redacció coneguda. Però, d'entre totes elles, m'agradaria destacar-ne una: es tracta de «Visanteta» (1870), «la filla mes polida/ de tota l'horta», que com no podia ser d'una altra manera viu (Llorente 1885: 65):

En blanca barraqueta, de sech pallús coberta
Baix una gran figuera que la porta entreoberta
Guarda en l'ivern dels aires y del sol en el estiu,
Al costat de sa mare, que la defen y cuida;

i que és jove, alta, airosa, «blanch lo front y daurada per lo sol cada galta;/ Los ulls grans, vergonyosos, plens de llum, plens de foch», i quan passeja (pp. 65-66):

Tan lleugera com vola l'aucell de branca en branca
Creuha els camps y al bras porta la cistelleta blanca,
Al compàs dels seus pasos agrunsant l'altra má;
Y reina subirana que camine ab més aire
No l'ha vist en ensomnis d'amor ningun trovaire,
No l'ha vist ni vorá.

El tema d'aquesta composició demanaria un estudi a banda, ja que estableix un fil conductor líric –el de la valencianeta polida, alegre i enèrgica que encarna tot un territori– que Llorente no abandonà mai, i sobre el qual tornà al final dels seus dies en, si més no, dues ocasions: amb les poesies «Visanteta (Cansó nova de un poeta vell)» (1907) i «Visanteta en los Jochs Florals» (1909). L'autor no hi amagava que la imatge patriòtica que s'hi donava formava part de la «visió ideal del poeta», és a dir, dels seus somnis, dels seus desigs més íntims i potser també inassolibles: situats, a la vegada, dins i fora de la realitat, deliberadament inconcrets. No debades, la composició de 1907 finalitza de la següent manera:

Esta historia falaguera,
tan senzillament contada,
no sé si fon cosa vera
o si fon cosa somniada.
Veritat o ensomni sía,
olvidarla jo no puch,
y omplintme de poesía,
dins de la ánima la duch.

De fet, el del somni fou un recurs retòric molt productiu en l'obra llorentina, no sols lírica, sinó també política i periodística (Roca 2008: 91).

Amb tot, i com ja hem vist, no són únicament les poesies llorentines les que mostren sovint barraques i llauradors com a protagonistes. També el republicà Llombart s'agrada de situar les lacrimògenes històries d'«A l'albat» (1888) i «La cullita de la seda» (1891), dues de les seues composicions líriques més reeixides, en «la sempre alegre/barraqueta qu'en l'horta és niu d'amor» (Llombart 2006: 378).

A banda de la barraca –potser la construcció més citada i idolatrada–, d'altres habitatges que poblen el paisatge poètic de la nostra Renaixença, i que gaudeixen d'un cert protagonisme, són el mas (la masia), que trobem en la composició «Lo rosari de la viuda», del mateix Llorente (1885: 143), i l'alqueria, molt citada per Puig i Torralva, a poesies com ara «Regionalisme» (1899: 190):

Ell l'amor desparrama per les masíes
y per l'horta poblada per alqueríes.

Pel que fa a la flora que engalana l'horta, els arbres més esmentats són els tarongers (freqüents a la majoria dels autors) i les moreres, que, per exemple, trobem ocupant un paper destacadíssim en els poemes «La pelada de la fulla», de Francesc Badenes i Dalmau (1897: 23), i «La cullita de la seda», de Llombart (2006: 393). Tarongers i moreres, doncs, dos arbres no casualment productius, pilars de l'economia valenciana del segle XIX. A més, cal assenyalar que també ocupen un lloc principal les oliveres, alguns exemples de les quals ja han sigut citats, i els roures, que a «Desig» Puig i Torralva (1899: 33) assenyala com «l'arbre de la patria,/ qu'es un roure altiu y gran», i a «La Musa valenciana» (1899: 143), com els protectors de «l'alcina centenaria». D'altra banda, és també enmig d'un bosc de roures on Llorente (1885: 143) ubica el mas que habiten els protagonistes de «Lo rosari de la viuda».

L'HORTA DEL XÚQUER

Finalment, i pel que fa al tractament que els autors vuitcentistes realitzaren de l'horta, cal dir que hi constitueix un cas específic, a banda, el del poeta Badenes i Dalmau, ja que, a causa de la seua procedència geogràfica, l'horta que descriu líricament no és la de València –la que rega el riu Túria–, sinó la de la Ribera del Xúquer, la comarca d'on era originari. D'aquesta manera, a «Mon llibre», la composició amb què s'obre el volum *Flors del Xúquer*, Badenes (1897: 9) presenta les seues poesies com a «veres flors de ma terra/ cullides en l'horta y serra/ de son terme un bell matí». Així mateix, a «Floreta sens noms», peça d'evidents ressonàncies llorentines, situa l'alegre fadrina que la protagonitza «baix l'ombra del emparat/ que á la barraca joliva/ fa esmeragdí cobricel» (p. 12); i el fadrí que la festeja com un «bell pastor» «que pastura'l ramadet/ en aquella rodalía» (p. 13).

D'altra banda, en «La flor de l'abella» la comarca de la Ribera és qualificada de «florida» i el Xúquer de «brau» (p. 14). La protagonista n'és una «pastora encisera» de rossos cabells, una «hermosa ninfa del riu» (p. 15) que viu enmig d'un paisatge farcit de tarongers i moreres, i situat entre «la montanya ayrosa/ d'hont se vislluma la mar» (p. 18); un territori que, a l'igual que l'horta del Túria, està vertebrat per séquies, com bé es pot comprovar al poema «Sempre celós» (p. 80).

Tal com ja ha sigut comentat, al costat dels tarongers, les moreres esdevenen les protagonistes del poema «La pelada de la fulla», una activitat novament presentada com a idíl·lica, mancada d'esforç i de patiment –«Peleu, peleu, hermoses donzelletes,/ ab cants d'amor la primerenca vara» (p. 24)–, que ha de servir per a alimentar els cucs de seda, i que, per això mateix, és contemplada des d'un punt

de vista econòmic: «Cuideu l'anyada que's presenta hermosa/ y ha de servir pera comprar-vos dots» (p. 24).

Finalment, les composicions «Baix de la parra», «L'enramada» i «¡Enujada!» tornen a situar-nos en un escenari típicament hortolà, poblat de llauradors jóvens i esvelts que, despreocupats de tot allò material, viuen l'amor enmig d'un paisatge bucòlic (pp. 50-51):

¡Jamay lo Xúquer tingué hortolana
ni més guerrida, ni més bledana,
ni que inspirara més casts amors!

(...)

Per l'horta anavem los dos joyosos
cullint dels màrgens los llirs flayrosos
qu'al ull s'amostren ab blau encès,
quan, aturant-me l'hermosa nina,
en veu molt baixa me diu aixina:
“No te menejes! No digues res!”.

Amb tot, és probable que la major mostra d'idealització del paisatge riberenc –que tan rítmicament combina horta i muntanya– de Badenes i Dalmau es trobe en el poema «Armonies» (pp. 73-74), que diu així:

El camp està solitari;
ran al mont el sol es veu;
ora ma mare en la creu
que està al pujar del Calvari,
demanant pel fill á Déu.

Canten les aus armonioses,
lo vent en l'arbre palpita,
se besen les flors hermoses;
la campana de l'ermita
trilletja ab veus cadencioses.

¡Oh que admirable és Natura
ab eixes notes d'amor!
Mes cap de tanta dolçura

com la que aixeca á l'altura
la mareta del meu cor.

Finalment, cal assenyalar que la lírica dels poetes valencians de la Renaixença presenta l'agricultura i, en menor grau, la ramaderia com a pràcticament les úniques activitats laborals, amb la qual cosa transmet la imatge d'una societat valenciana quasi exclusivament rural. De fet, en la repassada a tots aquests autors i obres tan sols he trobat una referència explícita al treball industrial: la que recull el poema «Regionalisme», de Puig i Torralva (1899: 189), on fent elenc dels molts beneficis que el corrent ideològic esmentat al títol propiciava a la societat valenciana coetània s'afirma:

Ell abona la industria rica y potentia
que a millars de families pobres sustenta,
á la industria que crea les maravelles,
inventant cada día formes novelles,
y per ell adelanta, corre y progresa,
cada jorn ab més força y ab doble presa,
per les vías modernes y per les velles.

LES MUNTANYES VALENCIANES: PENYAGOLOSA, MONDÚVER, MONTGÓ...

Encara que ho sembla, no tot és horta, en la lírica valenciana del darrer terç del segle XIX. I és així que la muntanya, com a prominència orogràfica i sovint també com a lloc sagrat, hi ocupa un destacat protagonisme, i completa un recorregut que s'inicia en la mar i que s'estén de l'est a l'oest de la geografia valenciana. D'aquesta manera –i com ja havíem comprovat a la «Cansó dels excursionistes del Rat-Penat», a «Les dos muntanyes», de Llorente (1885: 57-59), els cims del Penyagolosa i del Montgó tornen a aparèixer com a referents geogràfics del País Valencià: del nord, el primer, i del sud, el segon.

Però no únicament Llorente. També els poetes Puig i Torralva i Querol fan un ús líric i simbòlic d'aquestes dues muntanyes, la qual cosa evidencia el seu paper representatiu i emblemàtic. Així, a la composició «¡A Catalunya!», Puig i Torralva (1899: 74) assenyala:

Per ço cada diada á vóret afanyosa
son cap Valencia aixeca sobre l'altiu Mongó,
mentres ne fa de guayta lo mont Penyagolosa
com vigilant les glories del regne d'Aragó;

i, a «La Musa valenciana» (p. 142), hi insisteix novament:

Com guaytes que defenen ton dret é independència,
colosos que se'n munten á la celest regió,
están Penyagolosa d'altívola presencia,
Mondúber lo magnífich y lo grandió Mongó.

Per la seua banda, a «Patria, Fides, Amor» (1872), i en relació a la ciutat de València, Querol (1980: 68) escriu:

Fill sóc de la que guaiten, com dos gegants, captiva,
d'un cap Penyagolosa, de l'altre cap Montgó;
de la que en l'aigua juga, de la que fón per bella
dues voltes desposada amb lo Cid de Castella
i amb Jaume d'Aragó.

A banda d'acomplir el paper de fita i referent natural, des d'un punt de vista geogràfic, la muntanya també exercí un efecte captivador i màgic en els nostres poetes vuitcentistes, possiblement perquè pràcticament tots ells eren d'extracció urbana. Així, en la composició «En la montanya», Llorente assenyala els cims de la serra del Maestrat com els servadors de les essències pàtries, o, per dir-ho en paraules del poeta (1885: 104), com «lo niu de la Pàtria». Així mateix, en l'homònim «En la montanya», Labaila (1882: 177-180) parla de la muntanya com a temple i espai de llibertat, en contraposició a l'esclavatge que comporta la societat urbana, on «no hiá mes que cadenes». I, en la mateixa línia que Labaila, en «La casa payral» Puig i Torralva (1899: 11-14) es refereix al mas d'un poble situat «entre les muntanyes de nostra hermosa terra» on es complau de retirar-se «quant abandone'l tráfech que la ciutat prodiga». Així, es tracta d'un lloc i d'una casa –d'un estil de vida, en definitiva– que retornen el poeta als orígens familiars i a les essències de la terra, del passat, de la història i, en conseqüència, de la pàtria: del regne perdut –i per això somniat. No debades, en les dues últimes estrofes de la composició l'autor exclama (p. 13-14):

¡Encar ja patria! encara mon esperit alenta;
encara la ventada del segle violenta,
detenen les montanyes d'est poble honrat y fort;
son menyspreat llenguage, sos usos, sa fe ardentia
y ses costums sencilles, encara no s'han mort.

¡Casa payral, sostinte! No som tots uns encara;
tu entranyes de la patria la idea forta y clara:
mentres la patria vixca, viu tu, casa payral;

mes si en lo nostre poble la antiga fe mancara,
per veure sa deshonra, no't quede ni'l brancal.

Tot i que, llegint aquests versos –i també aquells que apel·laven als furs–, la temptació d'identificar la «casa pairal» amb el «poble valencià», i de realitzar-ne una lectura política en clau nacional valenciana (o catalana), és gran, cal subratllar que una interpretació així tindria molt poc fonament. Perquè, tal com ha sigut dit al principi d'aquest estudi, cap dels escriptors valencians de la Renaixença no plantejà una reivindicació ni lingüística, ni cultural, ni política en contra de l'Estat, en contra d'Espanya, a la qual tots ells –sense excepcions– consideraven com a pàtria inqüestionable i superior. El mateix Puig i Torralva, per exemple, en la composició «Á la patria» (pp. 77-82) –títol ben significatiu– es lamentava de les desgràcies que havia provocat la pèrdua de les darreres colònies espanyoles en els següents termes:

Santa patria benehida,
plora'l cor veente afligida
y vestint lo negre dol;
tu que fores riallera,
expansiva y falaguera,
quant lo mon esclau teu era
y en tu may se pongué'l sol.

(...)

Pobra Espanya, patria magna,
com si'l mal que te desagna
no fora encar masa greu,
de les pestes la fel tragues,
ab les guerres t'atrafagues;
¡del Egipte les set plagues
han caygut sobre'l cap teu!

Mentre que a «La unitat nacional» –de títol no menys eloqüent–, d'Iranzo (1900: 158-161), llegim coses com ara:

Permet, patria volguda, que'n llengua dels meus avis
Fins á tos peus arribe portant un cant d'amor.
La llengua valenciana sols pronuncien mos llabis;
Tu fa temps la coneixes, dende que reys y sabís
Per ferte gran, ta image portaven dins lo cor.

(...)

Perque huy, en quant abarca lo jou de ta grandèça,
Dende la alta montanya del aspre Pirineu,
Fins á la plaja alegre que'l mar escumós besa,
Encar que'n altra llengua te canten ta belleça
Y ab altres mots te parlen, Espanya es tot arreu.

Per ço ta unitat cante, volguda patria mía;
Esta unitat creada per Deu dintre son seny,
Que avans de ser nosaltres, ja en lo mon sobreixia,
Fent de martres y d'héroes la lluminosa vía,
Que á nostra noble raça fins á la gloria empeny.

(...)

Y del palau al temple, del puig á la montanya,
Dels valls á l'aspra serra, de l'aspra serra al sol,
Tenim pera cridarte lo nom de ¡Vixca Espanya!
Un puny pera defendre ton temple ó ta cabanya,
Y un cor que ans de ser nostre, molt ans, es espanyol.

I el mateix podríem dir de poetes com: Badenes (1897: 85-86), que en la composició «Patria y amor», inspirada novament en la guerra de Cuba –i que manté evidents paral·lelismes amb les llorentines «Cartes de soldat» i «Pro Pàtria»–, afirma coses com ara:

Pare del cor, mare aymada:
no passeu pena per mi,
que si és ma sort desgraciada,
la pàtria està amenaçada,
y me diu que estiga assí.

(...)

Y vos mare, que'l plor banya:
llanceu la por que us aterra
de voré'm en regió estranya;

han ferit la noble Espanya
y hi ha que acudir á la guerra;

Llorente (1885: 181-187), que a «Cant a la Patria» fa ben patent que la Pàtria, en majúscules, a la qual els renaixencistes valencians canten en llengua no castellana —«Parlem distinta llengua, tenim lo mateix cor»—, era Espanya; i Llombart (2006: 426), que en octubre de 1892, a propòsit del quart centenari del descobriment d'Amèrica, inicià el seu «Homenaje a Colon» amb els següents versos:

Avuy qu'es conmemora de nostra pàtria història
la més grandiosa gesta que Clio en ella escriu;
lo món de goig tremola tan sols a ta memòria,
y a l'ombra de ta glòria
l'Amèrica sonriu.

Això no obstant, també s'ha de dir que, en l'obra de tots aquests poetes, el substantiu «pàtria», però, té un doble valor: sovint al·ludeix a Espanya, però no sempre, ja que d'altres vegades fa referència a València, com bé demostra el poema «A sant Vicent Ferrer», de Puig i Torralva (1899: 146-149), al qual pertanyen les següents estrofes:

A nostra bella patria, la perla del riu Turia,
que té del cel la volta cuallada de brillants,
y son de fets gloriosos les fulles de sa historia,
tan plenes com l'alcácer de la divina gloria
está per mils de sants.

(...)

Pero Vicent encara dins de sa patria alena;
son esperit revola per entre gichs y grans;
en cada cor té rito, capella en cada casa,
mentres Valencia vixca, y entant dure la raça
dels nobles valencians.

Al final, i tal com, a propòsit de Llorente, observà Vicent Simbor (1996: 17), el que resulta evident és que

els seus poemes de temàtica patriòtica, els seus articles i els seus discursos mostren una lluita insoluble entre el sentiment i la raó, entre l'amor a la llengua i a la pàtria pròpies i la reconeixença d'una llengua i pàtria superiors i intocables, les espanyoles. És la dialèctica entre la llengua i la pàtria *maternes* i la llengua i la pàtria *mascles*.

Així és, els poetes valencians de la Renaixença aprengueren a conviure amb aquesta pugna interna –que, aparentment, no els provocava cap contradicció identitària– i a diferenciar entre la pàtria espanyola –severa, superior, políticament intocable– i la «màtria» valenciana –sentimental, pròxima, entranyable–, ja que mentre la raó els parlava d'Espanya el cor ho feia de València (Roca 2007b: 156). Una «màtria» que també podríem anomenar «pàtria somniada», tal com s'hi referí Miquel dels Sants Oliver a propòsit de la defunció de Teodor Llorente, de la qual ara celebrem el centenari: «ab ell ha mort conjuntament un poeta y una poesia, un patrici y una patria somniada» (Oliver 1911: 386); perquè tot i ser descrita a partir d'una base física i històrica real, era tractada i contemplada de manera idíl·lica, gairebé onírica: era la pàtria anhelada, tot i que o no volien o no podien fer res per a assolir-la. Tampoc no en tenien per què.

De fet, la qüestió de la doble pàtria –en què Espanya sempre se situava en un estrat superior a València– fou ben diàfanament expressada per Iranzo (1900: 135-139), que en la composició «¡Valencianisme! A Don Cirilo Amorós y Pastor» es justificava en els següents termes:

Sápien los espanyols, que fent Valencia
Fem Espanya també, que no s'obliden
Así los llaços que á la Patria nuguén,
Ni los que lliguen á la Mare Patria.

(...)

Fém á Valencia gran, qu'es nostra mare;
Fém á Espanya més gran, qu'es nostra patria.

Finalment cal dir que, estretament lligada a la muntanya, diversos poetes ens ofereixen una imatge panoràmica que sovint entrellaça algun dels tres plànols en què es concreta el paisatge: la serra amb l'horta, l'horta amb la mar o la plana amb la muntanya. En aquest cas trobaríem les composicions en què una part del territori, generalment la ciutat de València, és personificada i mostrada banyant-se els peus en la mar, tal com ja hem llegit en «Valencia y Barcelona», de Llorente, una imatge que tornarà a reproduir-se en la composició «Valencia en la mort de D. Vicent Boix y

Ricarte», d'Iranzo (1900: 95-96), en què la ciutat és descrita com una madona que «té galtes de rosa/ y un viu esguart qu'enveja la clara llum del sol,/ y sos blanchs peus banya dins de la mar blavosa/ y té com la sirena la veu del rosinyol». I també en «La Musa valenciana», de Puig i Torralva (1899: 140-145), en què s'afirma:

Els peus toques en l'aygua de nostra mar llatina,
lo cap tens en les serres de Xelva y Ademús;

o quan el mateix Puig i Torralva hi assevera que els sis-cents pobles que s'estenen entre les serres i planures valencianes viuen «sens pena ni recel», i contempla els rius que creuen el territori com «arteries son que't porten la vida sens parar,/ fecundificant tes hortes de fruyts sempre cuallades,/ que't donen alegría, riquesa y benestar». De fet, és precisament «La Musa valenciana» el poema que segurament ofereix una imatge més idíl·lica i completa del País Valencià en conjunt, un text en què la ciutat de València, «jardí d'Espanya», és presentada com «la sultana de flors diamantines/ que son perfúm escampen del mont fins á la mar».

LA PÀTRIA SOMNIADA

Tal com hem pogut comprovar, des de l'admiració, l'estima i/o l'interés, el grau d'idealització –natural i econòmica– amb què els poetes de la Renaixença valenciana descrigueren el territori els portà, sovint, a presentar-lo com un nou paradís terrenal. N'és un bon exponent la composició «Trova valenciana», d'Iranzo (1900: 235-236), que diu així:

Ma terra es molt hermosa,
Mon cel es un clar cel,
Ma llengua es amorosa
Més dolça que la mel.
Así en ma patria amada
Convida tot á amar,
La llum del cel daurada,
Les ones de la mar.
Así al amor desperta
Lo cant del teuladí,
Y la floreta oberta
Al vindre lo matí.
Así'l rosinyol nía
Dins lo ramage fosch,

Y el taronger se cría
Entre'l fullam del bosch.
Así's cría la seda
Més blanca que'ls gesmils,
Así la boyra freda
No envolta los pensils.
Así l'aucell revola
Per entre fruyts y flors;
Así may s'anugola
La risa de los cors.
Así son les doncelles
Un bes dolç y sonrís,
Así hian maravelles;
asó es lo paradís;

o aquests altres versos, també d'Iranzo (1900: 268-269), pertanyents a la llorejada «Arrós, taronja, vi», en què el poeta demana que Déu beneïska les verdes planures –«ahon viu la pàtria mía»– amb pluges, sol i ventades:

Pera que siguen sempre jardins nostres campinyes,
Vergers les nostres hortes, edéns nostres marjals,
Y nostres serres aspres y nostres verdes vinyes,
Paraisos ter[r]enals.

Que'n esta terra nostra fins los arrels florixen,
Totes les plantes creixen, tot s'ompli de flayrors,
Y per les roques dures y per les pedres ixen
A pomellets les flors.

De fet, es tracta d'una poesia que no amaga la voluntat d'exalçar la fecunditat i riquesa que, per totes parts i en tots els terrenys, produeix la terra valenciana: en la marjal, l'horta i la serra. Que l'autor ho fa d'una manera excessivament idealitzada? És ben lícit que els poetes descriuen el territori –la pàtria– que somnien, que desitgen, més que no la que tenen. Una pàtria pacífica, rica i laboriosa, la d'aquells hòmens, en què tot era harmònic i en què no s'hi entreveia cap element discordant. Una descripció amb evidents intencionalitats ideològiques que assenyalen que l'interés d'aquests escriptors pel territori fou polièdric, i que tingué, si més no, una quintuple motivació:

1. Estètica, ja que pretengueren destacar la bellesa i la perfecció del paisatge.

2. Geogràfica, ja que, malgrat manifestar una evident preferència per l'horta de València, no descuraren d'altres àmbits orogràfics –com ara la mar i la muntanya– ni la varietat natural del territori.

3. Cultural, manifestada a través de les referències a la diversitat arquitectònica, etnogràfica i antropològica del país.

4. Econòmica, que els féu destacar el gran potencial productiu que suposaven activitats com ara el conreu de l'horta i la cria del cuc de seda, contemplades com a fonts de riquesa.

5. Ideològica, que els portà a descriure la societat valenciana com a ordenada i conservadora, fonamentada en valors ancestrals –religiosos, sobretot–, estructurada des d'un punt de vista patriarcal i políticament lligada a l'Estat espanyol.

Els poetes de la Renaixença valenciana observaren el País Valencià des de tots cinc punts de vista, i no sols l'observaren, sinó que amb els seus versos contribuïren a crear una imatge que, amb major o menor fidelitat, ha arribat fins als nostres dies. I com que la contribució literària d'aquests escriptors ha sigut contemplada per una gran part d'estudiosos del darrer terç del segle xx com l'embrió d'una identitat nacional valenciana alternativa a l'espanyola (Archilés 2007: 483-484), no és estrany que la major part de l'anàlisi –escassa, tot s'ha de dir– que durant les darreres dècades s'ha fet d'aquesta lírica, a més de tremendament negativa i monolítica haja sigut exposada en termes de fracàs. «És certament innegable que una actitud dimissiva davant de les inevitables prolongacions cíviques que el moviment demanava el portà a una via morta, amb totes les conseqüències», sentencià en 1984 Ricard Blasco (p. 43).

Abans que ell, l'any 1956 Joan Fuster ja havia afirmat que

la major part de la poesia valenciana vuitcentista és poesia de jocs florals, en el pitjor sentit de la paraula. Salvant les excepcions que caldria salvar, les quals no són de molt de pes, pot afirmar-se que els escriptors valencians de la Renaixença es limiten a cantar la Pàtria, la Fe i l'Amor, simbolitzades en figures del nostre passat històric –infal·liblement: Jaume I, sant Vicent Ferrer i Ausiàs March–, o bé s'ajusten a una altra especialitat llorentina: el motiu rural –l'horta, la barraca, la llauradora... (Fuster 1980: 34-35).

Per la seua part, en 1968 Manuel Sanchis Guarner, que qualificà la composició «La casa payral», de Puig i Torralva, com «l'afany d'evasió a un món caducat i el rebuig d'un segle molt innovador» (1982: 52), afirmà que

els estrats superiors (satisfets) de la societat, solen centrar la seua atenció en els aspectes estàtics i en aquells processos que, en lloc d'un canvi, comporten una renovació cíclica, com l'agricultura per exemple, que, no per atzar, ha esdevingut el *leitmotiv* material i simbòlic de la literatura

segregada per la classe dominant del país, amb els estereotips de l'horta, la taronja, la barraca, la llauradora i la paella. (Sanchis Guarner 1982: 53).

I no sols no encertà a veure en aquesta producció lírica cap característica positiva, sinó que no dubtà a assegurar que «el pairalisme, la narcissista enyorança d'una València idealitzada, el "llorentinisme", ha esterilitzat durant moltes dècades la moderna literatura valenciana culta» (1982: 53).

Així les coses, en 1971 Alfons Cucó asseverà que

la literatura de la Renaixença al País Valencià, i més exactament la poesia, l'únic gènere que va gaudir-hi d'un relatiu desenvolupament, es va convertir en una inacabable lletania d'evocacions medievals i de visions ruralitzades (Cucó 1999: 42).

Ja en la dècada dels anys 80, Ricard Blasco (1984: 48) fixà la mirada en Llorente i assegurà que el poema «La barraca» propugnà un «increïble axioma: la nostra llengua només seria apta per a cantar els tòpics amables de l'horta opulenta i la llauradora bledana»; en consonància, Vicent Salvador (1987: 101) insistí en una idea expressada vint anys abans per Sanchis Guarner: que fou a causa del «llorentinisme incessant –fins i tot *post mortem*– que la literatura valenciana roman ancorada en uns models (genèrics, temàtics, estilístics, etc.) arcaics o, més exactament, anacrònics», que la «perduració del llorentinisme funcionà com a factor retardatori de la possible evolució literària valenciana», i que «el cosmos poètic llorentí ens apareix reblert de barraques, llauradores i ocells, referents molt indicatius d'una visió pairalista, folkloritzant i conservadora» (p. 104); i, ja en ple segle XXI, l'escriptor Adolf Beltran (2002: 58) es referí als «arquetips llorentins», que es basen «en la visió idíl·lica del món de l'Horta que, a diferència de la ciutat, on es desplegava el conflicte de classes, mantenia suposadament unes relacions harmòniques de jerarquia i treball. Era la ideologia dels grups de poder».

Encara que és ben cert que la imatge que els escriptors valencians difongueren del territori fou romàntica i utòpica, s'ha de dir que tampoc no ho fou molt més que la que donaren Jacint Verdaguer de Catalunya, Miquel Costa i Llobera de Mallorca o Rosalía de Castro de Galícia, posem per cas. Perquè la visió literària que tots aquests autors oferiren de les diverses terres que observaren i descriviren fou construïda al damunt d'una base real, i engalanada amb els cànons estètics i els valors ideològics que els poetes i la societat coetània els concediren. Exactament com ha passat a totes les èpoques.

D'altra banda, cal insistir en el fet que la imatgeria i el simbolisme forjats a València durant aquell període cronològic continuen plenament vigents i actuant entre nosaltres. Que en parlar de la barraca, la llauradora, el mas, la mar i la muntanya aquells poetes no feien sinó recollir i fixar literàriament el gust i la sensibilitat artística que en el darrer terç del segle XIX imperaven entre les classes lletrades. I que, tant si ens

agrada com si no, el que no hauríem de fer és menysprear una part important del llegat cultural i literari del nostre poble, ni exigir a aquells poetes unes fites i unes pretensions cíviques i polítiques que segurament ni tenien ni estaven en disposició de practicar.

D'aquesta manera, sembla evident que les darreres dècades estan plenes d'afirmacions que indiquen que no hem acceptat—ni probablement entés—la producció lírica de la nostra Renaixença. És cert que aquells autors fixaren la seua atenció en la part més mítica i idíl·lica—i productiva—del paisatge valencià, i que obviaren gran part dels problemes, les dificultats i les misèries amb què els valencians de finals del segle XIX degueren enfrontar-se. Tot això tenia, evidentment, una intenció social i política ben diàfana. Però també ho és que, en donar la visió del paisatge i de la història que millor encaixava en la seua mentalitat i estètica, no feien sinó el mateix que han fet la pràctica totalitat d'escriptors de tots els temps. Perquè, tal com ha afirmat Magí Sunyer (2006: 27), «cada època escriu la seua versió de la història, i ho fa amb els instruments i la documentació de què es disposa i des dels interessos i les modes del moment». I això, en el cas de la Renaixença valenciana, també pot tindre una lectura positiva, com bé es desprén del fet que Fuster (1980: 44-45) reconeguera que la lírica de Llorente sabé tocar «l'entranya col·lectiva» i buscar «el goig del paisatge, l'amor a la geografia blana de l'horta de València i a la gent que hi deixa la suor i les il·lusions». Perquè del que no cal dubtar és que tots aquests poetes estimaren el territori que descriviren i que, a la seua manera, pretengueren recrear. Un paisatge, una pàtria somniada que, per cert, no calia cercar en terres llunyanes, sinó ben a prop, en la pròpia casa; i a la qual es trobaven fortament vinculats a través de llaços, creences, records i sentiments tan pregons com irrenunciables—i la llengua en primer lloc—, tal com ben diàfanament manifestà Josep Maria Puig i Torralva (1899: 109) en la composició «Lo carrer de Gracia»:

La vera patria del home
son les parets de sa llar,
les foses ahon les penyores
de son cor han soterrat,
allí ahon jugava en sa infància,
lo lloch en que va jurar
mil amors á sa promesa
per tota una eternitat;
allí sols trobém la patria;
la vera patria, allí está.

RAFAEL ROCA RICART
Universitat de València

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ARCHILÉS, F. (2006) «Acords i desacords. Valencianisme polític i identitat valenciana contemporània», *Afers* 55, pp. 481-510.
- (2007) «La Renaixença al País Valencià i la construcció de la identitat regional», *Anuari Verdaguer* 15, pp. 483-519.
- ARCHILÉS, F., i MARTÍ, M. (2001) «Satisfaccions gens innocents. Una reconsideració de la Renaixença valenciana», *Afers* 38, pp. 157-178.
- (2002) «Renaixença i identitats nacionals al País Valencià», *Bernat i Baldoví i el seu temps*, València, PUV, pp. 51-71.
- (2004) «La construcció de la regió com a mecanisme nacionalitzador i la tesi de la dèbil nacionalització espanyola», *Afers* 48, pp. 265-308.
- ARCHILÉS, F., i SEGARRA, J. R. (2005) «Renaixença i identitat regional: Constantí Llombart i la construcció de l'imaginari regional valencià», *Constantí Llombart i el seu temps*, València, AVL, pp. 55-77.
- BACHILLER CORCHUELO, EL (1911) «Nuestros grandes prestigios. Teodoro Llorente», *Por Esos Mundos* 192, Madrid, pp. 34.
- BADENES DALMAU, F. (1897) *Flors del Xúquer. Poesies*, Barcelona, Biblioteca de L'Atlàntida.
- BELTRAN, A. (2002) *Els temps moderns. Societat valenciana i cultura de masses al segle XX*, València, Tàndem.
- BLASCO, R. (1984) *Estudis sobre la literatura del País Valencià (1859-1936)*, l'Alcúdia, Ajuntament de l'Alcúdia.
- (1988) «Llengua i pàtria al País Valencià durant la Renaixença», *Caplletra*, 4, pp. 43-67.
- CUCÓ, Alfons (1999, edició ampliada i revisada) *El valencianisme polític 1874-1939*, Catarroja-Barcelona, Afers.
- DURAN I TORTAJADA, E. (1930) «Nota prefacial», dins *La poesia valenciana en 1930*, València, L'Estel, pp. 53-54.
- FERRER, E. (1981) *Literatura i societat. País Valencià, segle XX*, València, Eliseu Climent, editor.
- FRADERA, J. M. (2002) «La "pàtria" com a objecte de literatura (Una aproximació als canvis de la cultura renaixentista de finals de segle)», *Bernat i Baldoví i el seu temps*, València, PUV, pp. 93-110.
- FUSTER, J. (1956) *La poesia catalana II*, Palma de Mallorca, Moll.
- (1980, 2a edició) *Antologia de la poesia valenciana (1900-1950)*, València, Eliseu Climent, editor.
- GARCIA BRAVO, M. (1894) *Poesías*, València, Imp. de José Canales Romá, pp. 71-90.

- GUARNER, LL. (1983) «Pròleg», dins LLORENTE OLIVARES, T., *Poesia valenciana completa*, València, Tres i Quatre, pp. 17-90.
- IRANZO SIMON, V. (1900) *Poesies*, València, Imprenta de Manuel Alufre.
- LABAILA, J. (1882) *Flors del meu hort*, València, Imprenta de la Casa de Beneficència.
- LÓPEZ QUILES, A. (1994) «Vèncer el temps amb el temps», *Qüestions de Vida Cristiana* 171, Barcelona, pp. 7-17.
- LLOMBART, C. (2006) *Poesies valencianes*, a cura de ROCA, R., València, AVL.
- LLORENTE, T. (1885) *Llibret de versos*, València, Teodor Llorente y Ca, editors.
- OLIVER, M. S. (1911) «La mort d'En Llorente», *Il·lustració Catalana* 422, pp. 386-387.
- PUIG TORRALVA, J. M. (1899) *Lliris y carts. Poesies valencianes*, València, Establiment Tipogràfic Domenech.
- QUEROL, V. W. (1980) *Rimes catalanes*, a cura de GUARNER, L., València, Eliseu Climent, editor.
- ROCA RICART, R. (2004) *Teodor Llorente, el darrer patriarca*, Alzira, IIFV-Bromera.
- (2007a) *Teodor Llorente, líder de la Renaixença valenciana*, València, PUV.
- (2007b) *Teodor Llorente i la Renaixença valenciana*, València, Institució Alfons el Magnànim.
- (2008) «Noves aportacions sobre la presència valenciana al Congrés de 1906» dins FERRANDO, A., ed., *El primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana i el País Valencià. Els reptes del futur*, Catarroja-Barcelona-Palma, Afers, p. 73-96.
- (2010) *La Renaixença valenciana i el redescobrimient del país. El Centre Excursionista de Lo Rat Penat (1880-1911)*, en premsa.
- SALVADOR, V. (1987) «Revisió crítica de Teodor Llorente», *Estudis de literatura catalana al País Valencià*, Alacant, Ajuntament de Benidorm / Universitat d'Alacant, pp. 99-109.
- SANCHIS GUARNER, M. (1982, 2a edició) *Renaixença al País Valencià. Estudi per generacions*, València, Eliseu Climent, editor.
- SIMBOR ROIG, V. (1996) «Introducció» dins LLORENTE OLIVARES, T., *Poesia*, València, IVEI, pp. 7-31.
- SUNYER, M. (2006) *Els mites nacionals catalans*, Vic, Eumo.
- VICIANO, P. (2005) *El regne perdut. Quatre historiadors a la recerca de la identitat valenciana*, Catarroja-Barcelona-Palma, Afers.